

Søren Kierkegaards enten-eller

af EMANUEL SKJOLDAGER

I en dagbogsoptegnelse fra 1843 skriver Søren Kierkegaard: »Efter min Død skal Ingen i mine Papirer (det er min Trøst) finde een eneste Oplysning om hvad der egentlig har udfyldt mit Liv; finde den Skrift i mit Inderste, der forklarer Alt, og som ofte gjør hvad Verden vilde kalde Bagateller til uhyre vigtige Begivenheder for mig, og hvad jeg anseer for Ubetydelighed, naar jeg tager den hemmelige Note bort, der forklarer det.« (Pap. IV A 85).

Skal disse ord tages for deres pålydende, så har Kierkegaard taget sit livs hemmelighed med sig i graven, og så turde det være omsonst at gå på opdagelse i hans skrifter og papirer for at finde nøglen, der kan lukke hans livs gåde op for os. Det ville i så fald være rigtigst at lade være med at forsøge på at finde hans livs »hemmelighed« og i stedet lade hans tanker, som de er udtrykt i hans værker, alene være genstand for forskning og besindelse.

Men er man først kommet ind i Søren Kierkegaards verden, så kan man ikke lade være med at beskæftige sig med hans liv og forsøge at klargøre sig grunden til, at han i sin dagbog ved en slags status i anledning af sin 25 års fødselsdag i 1838 kunne skrive om den sindstilstand, under hvilken hans ungdom blev levet: »Sønderrevet som jeg var i mit Indre, uden al Udsigt til at føre et jordisk lykkeligt Liv («at det maatte gaae mig vel og jeg leve længe i Landet«), uden alt Haab om en lykkelig og hyggelig Fremtid, – som det naturligst fremgaaer af og ligger i det huslige Familielivs historiske Continuerlighed, – hvad Under da, at jeg i fortvivlet Desperation greb ene og alene den intelligente Side i Mennesket, klamrede mig fast dertil, saa at Tanken om mine betydelige Aandsevner var min eneste Trøst, Ideen min eneste Glæde, Mennesker mig ligegyldige.« (Pap. II A 806).

Kierkegaards værker citeres efter 2. udg. af Samlede Værker (v. Drachmann, Heiberg og Lange). Der angives bind og sidetal i parentes.

Kierkegaards papirer citeres efter Søren Kierkegaards Papirer udg. Heiberg, Kuhr og Torsting København 1909–48. Der angives bind og nr. i parentes.

Og til trods for at han skrev, at ingen skulle finde »een eneste Oplysning«, »den hemmelige Note«, i hans papirer, så har han dog rundt om i sine skrifter og papirer givet antydninger, ja, som det synes, direkte selv-biografiske beretninger, der gør det forsvarligt at sætte et spørgsmålstegn ved, om nævnte dagbogsoptegnelse skal tages for dens pålydende, og derfor også lade hans liv være genstand for forskning. Selv har han da også skrevet: »Og derfor vil just engang ikke blot mine Skrifter, men netop mit Liv, hele Maskineriets intrigante Hemmelighed, blive studeret og studeret.« (Pap. VIII₁ A 424).

Nøgttern set, så har vel også kun få lagt sit inderste liv mere uforbeholdent blot, end Søren Kierkegaard gør. Således er »Forførerens Dagbog« et digterisk eksperiment, der har sit motiv fra det indtryk hans handle måde ved den hævdede forlovelse måtte gøre på udenforstående – hans medborgere i den tids København, et eksperiment, som Kierkegaard i »bedragets« tjeneste ville have opfattet som virkelighed først og fremmest af Regine, men også iøvrigt. Temaerne fra »Forførerens Dagbog« varieres i »Vexeldriften« og »In vino veritas«.

Dagbogen »Skyldig? – Ikke Skyldig?« fra »Stadier paa Livets Vei« fornemmes meget stærkt som digterisk bearbejdede bekendelser om forholdet til Regine Olsen.

Assessor Wilhelm i »Enten – Eller« og i »Stadierne« gør rede for det syn på ægteskabet, som Kierkegaard i og for sig delte og gerne ville have realiseret, hvis han bare ikke havde været undtagelsen, hvem en sådan realisering var nægtet.

I »Frygt og Bæven« skildrer han ud fra den gammeltestamentlige beretning om Abraham og Isak den pligtkonflikt han måtte gennemkæmpe og gennemlide: af lydighed mod Gud at måtte ofre sin jordiske lykke. Og den samme konflikt skildres i »Gjentagelsen«. Her er udgangspunktet beretningen om Job.

De her nævnte beretninger er ganske vist kun »indirekte meddelelse« – men alligevel så selvbiografiske i form og indhold, at de lærer os Kierkegaards liv at kende.

Den direkte meddelelse om forlovelsen og om bruddet finder vi i Søren Kierkegaards breve og i hans dagbogsoptegnelser.

Hans breve under forlovelsen til Regine har en vis psykologisk interesse for os, men kaster ikke et egentlig forklarende lys over forlovelsen eller bruddet.

Det gør derimod de syv breve til Emil Boesen, som Kierkegaard skrev under det første ophold i Berlin i månederne lige efter bruddet. Her taler Kierkegaard mere åbent eller som han selv skriver til Boesen: »Du veed, hvorledes jeg er, når jeg taler med Dig springer jeg splitternoegen omkring, med andre Msk. er jeg altid uhyre beregnende.«¹

Journaloptegnelserne fra august 1849 med titlen »Mit Forhold til Hende – noget digterisk« er en fremstilling af hele forlovelsens faktiske forløb. Udover de her anførte direkte meddelelser findes der i hans dagbøger så at sige overalt optegnelser, der på den ene eller anden måde giver direkte meddelelse om hans forhold til Regine Olsen.

Vi har Søren Kierkegaards egne ord for, at Regine, tungsindet og den økonomiske uafhængighed var de tre faktorer, det »væsentligen« skyldes, at han blev forfatter.

Af disse tre faktorer skal man ikke undervurdere den første – Regine, især fordi Søren Kierkegaard kalder hende sin læremester. »Iblandt mine Papirer vil ogsaa findes et Brev, bestemt til at aabnes efter min Død, som angaaer hende. Hende og min afdøde Fader skal Bøgerne samtligen helliges: mine Læremestre: en Oldings ædle Viisdom, og en Qvindes elskelige Uforstand.« (Pap. X₅ A 149, 25).

Hans forlovelse med Regine Olsen – den unge livsglade og livslystne kvinde – tvang ham ind i en selvbesindelse, ikke mindst over for den fysiske side af forholdet mellem mand og kvinde i ægteskabet. Ved Regine blev Søren Kierkegaard stillet over for sit eget livs enten-eller.

Forlovelsen forløste ikke blot noget i ham, som gjorde ham til digter, men dette, at forlovelsen ikke kunne fortsætte i et ægteskab, bevirkede, at der var noget, Søren Kierkegaard måtte have sagt – især til Regine Olsen.

Nærværende afhandling har sat sig til opgave at undersøge, hvorvidt det religiøse, Kierkegaards eget gudsforhold, har dominans som årsag til, at Søren Kierkegaard ikke kunne realisere det ægteskab, som begge af hjertet ønskede.

Af de direkte og indirekte meddelelser, Kierkegaard har givet om sin forlovelse, er det naturligt at lade undersøgelsens udgangspunkt være de dag-

¹ Niels Thulstrup: »Breve og Aktstykker vedrørende Søren Kierkegaard«, I, side 109, 17.

bogsoptegnelser, der har fået overskriften: »Mit Forhold til »hende« d. 24. Aug. 49 noget digterisk«. (Pap. X₅ A 148–150).

Søren Kierkegaard begynder med et citat fra Virgils Æneide II, 3: Infandum me jubes, Regina, renovare dolorem (du byder mig, dronning, at genopvække [erindringen om en] usigelig smerte). Det er forståeligt, Kierkegaard i sin gengivelse af Virgils ord ændrer regina til Regina, hvorved citatet får et personligt sigte: »Du byder mig, Regine, at «

Det er ham magtpåliggende, at først og fremmest Regine, men derved også eftertiden får den rigtige forståelse af den tragiske forlovelse.

Kierkegaard traf Regine Olsen første gang hos familien Rørdam på Frederiksberg. Hvornår dette møde har fundet sted, siges ikke her, men det er sandsynligt, at dagbogsoptegnelsen 8. maj 1837 er udtryk for deres første møde. Heri giver han udtryk for den bekymring, at han så let kunne glemme et besluttet forsæt og vende tilbage til verden og navnlig stifte damebekendtskaber. (Pap. II A 67). Et par dage efter gentager han besøget hos Rørdams og skriver i dagbogen: »Idag igjen det samme Optrin – Jeg naaede dog ud til Rørdam – milde Gud, hvorfor skulde den Tilbøjelighed netop nu vaagne – O hvor jeg føler, at jeg er ene – o Forbandelse over hiin hovmodige Tilfredshed med at staae alene – Alle vilde nu foragte mig – O men Du min Gud slaae Du ikke Haanden af mig – lad mig leve og forbedre mig.« (Pap. II A 68).

Af disse optegnelser fremgår, at det Kierkegaard oplevede hos Rørdams eller rettere den han mødte hos familien Rørdam, bevirkede, at han glemte sit forsæt ikke at indlade sig med verden og især holde sig fri af sanselighedens fristelser, et forsæt, der sikkert var inspireret af hans erfaringer indhøstet i hans Sturm und Drangperiode 1835/36.

Det var Regine Olsen, den fjortenårige pige, han havde mødt hos Rørdams, der var skyld i denne uro i sindet. Hurtigt blev Kierkegaard klar over, at han på trods af sit forsæt måtte knytte hende til sig. Han skriver: »Allerede før min Faders Død var jeg besluttet paa hende. Han døde. Jeg læste til Examen. I al den Tid lod jeg hendes Tilværelse slynge sig ind i min.« (Pap. X₅ A 149, 3).

Efter sin embedseksamen sommeren 1840 foretog han sin »pilgrimsrejse« til Jylland. Den 6. august var han atter i København og få dage efter begyndte han mere intenst at kontakte Regine. Den afgørende begivenhed fandt sted

den 8. september. De mødtes på gaden uden for Regines hjem, og han fulgte med hende op. I dagligstuen erklærede han sig for hende: »Det er Dem, jeg søger, Dem jeg har søgt i 2 Aar.« Regine var så godt som forlovet med Fritz Schlegel, så frieriet forskrækkede hende noget, selv om det vel ikke kom bag på hende. Efter et par dages betænkningstid fik Kierkegaard hendes ja, og deres forlovelse blev deklareret. »Øieblikkelig overtog jeg Forholdet til hele Familien. Min Virtuositet blev især anvendt mod Faderen, hvem jeg forresten altid har holdt saare meget af. Men indefter; anden Dagen saae jeg, at jeg havde grebet feil. En Poeniterende som jeg var, mit vita ante acta, mit Tung-sind det var nok. Jeg har lidt ubeskriveligt i den Tid.« (Pap. X, A 149, 5).

»Anden Dagen saae jeg, at jeg havde grebet feil.« Så hurtigt kom reaktionen. Det var overvejelserne: skal – skal ikke, fra tiden 8. maj 1837 til 8. september 1840, der havde meldt sig – og betænkeligheden havde vundet. Disse overvejelser har fundet det klareste udtryk i dagbogsoptegnelsen fra 2. februar 1839. Efter en hyldest til hans »Hjertes Herskerinde Regine« skriver han: »Du Elskovs blinde Gud! Du, der seer i Løndom, vil Du give mig aabenbart? Skal jeg finde, hvad jeg søger her i Verden; skal jeg opleve *Conclusionen* af alle mit Livs exentriske Præmisses, skal jeg slutte Dig i mine Arme, – eller:

lyder Ordren videre?

Er Du gaaet forud, Du min Længsel, vinker du mig forklaret fra en anden Verden? o jeg vil kaste Alt fra mig for at blive let nok til at følge Dig.« (Pap. II A 347).

Hvad ligger der i de sidste ord om længslen, der er gået forud? Skal de forstås ud fra det, han havde skrevet dagen før, den 1. februar 1839: »Længsel er det højere Livs Navlestreng« (Pap. II A 343)? Er der allerede her udtrykt en anelse om, at han skal leve et højere liv end et liv i jordisk ægteskab?

Som følge af at Kierkegaard så hurtigt efter indgåelsen af forlovelsen blev klar over at have »grebet feil« ved i det hele taget at forlove sig og derved vove sig ind, hvor han ikke hørte hjemme (S. V. VI 337), så han det nu som sin opgave at få forlovelsen hævet, helst ved at Regine sagde fra. Han opførte sig derfor sådan, at hun kunne bringes dertil, at hun ikke ville fortsætte for-

bindelsen. Men det modsatte skete. Hans opførsel stødte hende ikke fra, men kaldte tværtimod på hendes hengivelse. Det gjorde det ikke lettere for ham.

At hendes hengivelse – »den meest extreme Hengivelse af Tilbedelse« – har været ham en erotisk fristelse, synes ikke at have været tilfældet. »Ganske klar over hvad Indtryk hun reent erotisk har gjort paa mig, kan jeg ikke blive. Thi vist er det, det at hun havde givet sig næsten tilbedende hen, bedet mig om at elske hende, det havde rørt mig i den Grad, at jeg vilde vove Alt for hende. Dog hvor højt jeg elskede hende, viser dog ogsaa dette, at jeg bestandigt har villet skjule det for mig, hvor meget hun egentlig har rørt mig, hvilket dog egentlig ikke forholder sig til det Erotiske.« (Pap. X₅ A 149, 5).

Søren Kierkegaard måtte dog erkende, at en legemlig tiltrækning var der tale om, en erotisk betonet længsel, som han ikke måtte søge tilfredsstillet (Pap. X₅ A 149, 6). I marginen til denne optegnelse har Kierkegaard tilføjet: »Lidt af hvordan det hang sammen med mig, har hun dog anet. Thi oftere faldt hendes Replik: Du bliver dog aldrig glad, saa kan det hverken gjøre Dig fra eller til, om jeg faaer Lov til at blive hos Dig. Hun sagde ogsaa engang: at hun aldrig skulde spørge om Noget, naar blot hun maatte blive hos mig.« (Pap. X₅ A 149, 7).

Men det kunne gøre Kierkegaard »fra eller til«, om hun blev hos ham, fordi der var en guddommelig protest mod hans ægteskab. »Men der var en guddommelig Protest, saaledes forstod jeg det, Vielsen. Jeg maatte fortie uhyre meget for hende, basere det Hele paa en Usandhed.« I disse ord hører jeg frem for alt, at det han måtte fortie, var sit syn på kvinden som kvinde og sit syn på det seksuelle som synd, og kun i anden række må faderens brøde og egne mulige udskejelser komme. Kierkegaard fortsætter dagbogsoptegnelsen: »Jeg skrev hende til og sendte hendes Ring. Billetten findes ordret i »det psykologiske Experiment«. Jeg har med Fliid ladet det være reent historisk; thi jeg har Ingen talt til derom, ikke til een Eneste, jeg som er tausere end Graven. Skulde hun faae Bogen at see, vilde jeg just, at hun skulde mindes derom.« (Pap. X₅ A 149, 8).

Da Regine havde faaet »Billetten« opsøgte hun ham for at trygle, bede og true ham til at ændre beslutning og fortsætte forlovelsen. Resultatet af hendes bestræbelser blev, at det endelige bud blev udsat to maaneder – til Søren Kierkegaards disputats var overstået.

Det blev en frygtelig tid for Kierkegaard, som så sig tvunget til at gøre alt for at støde hende fra. »Det var en frygtelig qvalfuld Tid – at maate være saaledes grusom, og saa at elske som jeg gjorde. Hun stred som en Løvinde; havde jeg ikke meent at have en guddommelig Modstand hun havde seiret.« (Pap. X₅ A 149, 10). I marginen har Kierkegaard tilføjet, at han »i disse Bedragets to Maaneder« gjorde, hvad han kunne, for at hun skulle give slip på ham, ja, han foreslog hende lige frem, at hun skulle slå op med ham. Men hun ville ikke. Hun ville heller udholde alt end give afkald på ham.

Situationen var uholdbar. Forlovelsen maatte hæves, og Søren måtte selv gøre det: »Saa brast det, omtrent to Maaneder efter. Hun blev fortvivlet. For første Gang i mit Liv skjendte jeg. Det var det Eneste, der var at gjøre.« (Pap. X₅ A 149, 12).

Det var en lidelsesfuld tid for Kierkegaard. At spille skurkens rolle, til trods for at han elskede hende, er lidelse. Men det var den eneste måde, hvorpå han kunne gøre hende fri og »give hende Fart til et Ægteskab« – nemlig med Fritz Schlegel.

Strengt var det for Søren Kirkegaard, og man forstår ham, når han skriver: »Da Baandet brast, var mit Indtryk dette: enten styrter Du Dig i vild Adspredelse – eller i absolut Religieusitet af en anden Art end Præstens Melange.«

Men valget var truffet. Søren Kierkegaard havde valgt religiøsitet, valgt resignationen, som han på det tidspunkt anså for religiøsitetens højeste form. Forordet til »To opbyggelige Taler« 1843 er beregnet på Regine Olsen, og i talerne findes antydnet, »at man kun taber den Elskede, naar man faaer ham til at handle mod sin Overbevisning. Hun har læst den, det veed jeg af Sibbern.« (Pap. X₅ A 149, 20).

Kun få dage efter bruddet med Regine Olsen rejste Søren Kierkegaard til Berlin. Han ville følge Schellings forelæsninger, færdigskrive sin bog »Enten-eller«, af hvilken han havde skrevet det meste af 2. del under forlovelsen, men vel især rejste han for at falde til ro efter navnlig de sidste to måneders hårde psykiske pres.

Fra Berlin korresponderede han bl. a. med vennen Emil Boesen. Og af disse breve fremgår, at forholdet til Regine levende beskæftigede hans tanker

under Berlin-opholdet. Allerede i det første brev skrev han: »Hvorledes gaaer det hjemme ved Dig – hvorledes med den, hvis Navn jeg ikke vil nævne, uagtet jeg haaber, at Dine Breve vil indeholde et og Andet til Oplysning for mig. Skaf mig Efterretninger.«²

Det gjorde Boesen. Derved fik Kierkegaard Anledning til også i de følgende breve at omtale sit forhold til Regine. Navnlig i brevet dateret 6. febr. 1842 omtaler han til Boesen ret indgående sit forhold til Regine: »Den nu ofte nok omhandlede Sag har to Sider en ethisk og en æsthetisk. Var hun i Stand til at tage sig Sagen videre nær, ell. kunde det endog blive en Impuls for hende til at stige høiere end hun ellers vilde have gjort, saa er det ethiske Moment ophævet – saa har jeg blot det æsthetiske tilbage. Der er jeg Manden, der er jeg i mit Element, lige saa meget naar det er Spørgsmaalet om at glemme som at erobre. Det var en udmærket Pige, det har jeg altid sagt og i den Forstand har jeg aldrig været kjølnet for hende. At hun i den Forstand skulde have haft Skade af at være forlovet med mig, troer jeg hell. ikke. Hvad er der altsaa at gjøre, jeg lukker Glemselens Sluser op, jeg styrter mig selv i Livets Storm, og jeg troer, jeg er for god en Svømmer til at gaae under fordi jeg faaer en lille Overhaling. Det Æsthetiske er overhovedet mit Element. Saa snart det Ethiske gjør sig gældende faaer det let for megen Magt over mig. Jeg bliver et ganske andet Msk., jeg kender ingen Grændse for hvad der kunde være min Pligt o: s: v.: Der seer Du nu Vanskeligheden havde jeg hævet Forbindelsen for min Skyld, fordi jeg troede, at det æsthetiske Moment, som udgjør noget saa væsentligt i enhver Personlighed og da fornemlig i min fordrede det, fordi jeg følte, at min hele aandelige Betydning næsten stod paa Spil, Noget der dog vel i og for sig var en høist respektabel Grund, og noget ganske andet end naar Folk i Almdl. slaer op, fordi der er en anden de holder lidt mere af etc. – saa vilde det Ethiske have knust mig.« Efter nogle bemærkninger om hans aktuelle situation i Berlin er det igen den hævede forlovelse, der optager hans tanker, og han skriver videre i brevet: »Det var en Guds Lykke, at jeg ikke havde hævet Forlovelsen for min Skyld, saa havde det overvældet mig. Alt det jeg havde villet frelse ved at hæve Forlovelsen, var jo ved at svinde bort som et Phantom, og jeg vilde have staaet der

² Thulstrup: »Breve og Aktstykker« I, side 71, 24.

som den der for et Phantom havde forspildt hendes og min Lykke. Det er for hendes Skyld, at jeg har hævet den. Det blev min Trøst. Og naar jeg leed allermeest, naar Alt var forsvunden fra mig, saa raabte jeg høit i min Sjæl: var det ikke godt, var det ikke Guds Lykke, at Du fik hævet Forlovelsen. Hvis dette vedblev vilde Du blot være blevet en livsvarig Plage for hende. Om hun end, vedblev jeg, nu faaer at vide, at jeg er gaaet ud som et Lys, saa vil hun deri see Guds retfærdige Straf over mig, hun vil ikke sørge med mig, og det er det eneste jeg ikke vil hun maa. Det er ikke overspændte Følelser, og den Passiar om, at naar hun elsker mig, saa vil hun altid være glad for at blive hos mig, kan der ikke reflekteres paa, jeg er for gl. til at tale saaledes. Jeg kjender mig selv, jeg veed, hvad jeg kan bære, hvad hun kan bære veed jeg ikke.« Videre i brevet antydes den mulighed at vende tilbage til Regine, genoptage den brudte forlovelse. Tanken er ham ikke direkte imod. Men naturligvis må hans hjemrejse til København tidligere end beregnet på ingen måde få udseende af at ske med henblik på en genoptagelse af forholdet til Regine. Derfor skriver han videre: »For en Forsigtigheds Skyld vil jeg bede Dig, at bekendtgjøre alle Vegne, at jeg saa snart Schelling er færdig, vender hjem. Det har bestandig været min Hensigt. Jeg vilde da endnu engang see Sagen an. Som Grund til min Tilbagekomst anføres, at Schelling, hvad der forresten er kun altfor sandt, aldeles ikke har tilfredsstillet mig. Jeg faaer da see hvad der er at gjøre. Førend jeg selv er i Kbhv. tør jeg Intet vove, der er Vanskeligheder af en ganske anden Natur, som jeg først maa rydde lidt tilsiden. Den hele Sag er grænseløst forviklet. Dog holder jeg med Guds Hjælp mit Mod oppe. Det vil formdl. komme hende for Øre, at jeg kommer til Foraaret, det er det Hele jeg kan gjøre nu, jeg tør ikke gjøre mere, Gud veed hvor gjerne jeg vilde. Ogsaa dette gjør jeg, fordi jeg tror jeg for min egen Skyld har Lov til det, da jeg jo kun anseer i en vis Forstand Forholdet for hævet. . . . Men som sagt der er Ting der maae tages Hensyn til.« . . . Og Kierkegaard slutter brevet: »Mine Actier staaer forml. meget slet i Kbh. Endog min Broder Peter skrev med en vis Reservation. Alt sligt bekymrer mig ikke, det bekymrer mig næsten mere, om jeg, hvis det saa skal være, vender tilbage til hende, at Folk siger, der er da noget godt i ham. Dette usle Pak. Jeg kunde jo have blevet hos hende, ladet hende lide Alt det, som var umuligt dengang at forebygge, og sagt til hende, at hun jo selv havde ønsket det, og været hædret og æret

som en god Ægtemand. Saaledes er de fleste Ægtemænd. Det vil jeg ikke. Jeg vil før hades og afskyes. . . . »³

Dette brev har jeg citeret så temmelig udførligt, fordi det er et vigtigt aktstykke. Det understreger, at Kierkegaard ikke brød med Regine, fordi hans følelser for hende var kølnede. Han var ikke den ustadige. Tværtimod – han elskede hende stadig og ville hellere end gerne vende tilbage til hende, hvis det var muligt.

Han kunne være blevet hos hende – »lade hende lide« –, men så ville han være blevet hende »en livsvarig Plage«, fordi ægteskabet aldrig kunne realiseres som et virkeligt ægteskab. Det ville have været et skinægteskab p. gr. af hans syn på det seksuelle.

Men der var måske en mulighed for at vende tilbage til hende. Selv har han jo kun i en vis forstand anset forholdet for hævet. Men for at en tilbagevenden skulle kunne finde sted, måtte, som han skrev til Boesen, »Vanskeligheder af en ganske anden Natur« først ryddes af vejen. Disse vanskeligheder var det etiske – »Ordren, der lød: »videre«! Guds befaling: du har at slippe hende. Skulle han vende tilbage og indgå ægteskab med Regine, måtte han se hele sit forhold til hende i et nyt lys – i troens lys. Det vil vi vende tilbage til senere.

Den 6. marts 1842 ankom Søren Kierkegaard til København med dampskibet »Christian VIII« fra Kiel efter at have sluttet sit ophold i Berlin for denne gang. Han skulle atter leve sin hverdag i København, og selv om han i sit sidste brev fra Berlin til Boesen dateret 27. februar 1842 havde skrevet, at han kom til København ikke for at blive bundet med et nyt bånd, så beskæftigede hans tanker sig dog med muligheden af genoptagelse af forholdet til Regine. Et tilsyneladende fortroligt nik fra Regine, da de mødtes ved en søndagsgudstjeneste, udlagde han derhen, at også hun tænkte på en genoptagelse af deres forhold.

Hans sind fyldtes af uro, og han rejste 8. maj 1843 atter til Berlin, dels for at gennemtænke situationen i ro og dels for at færdigskrive bøgerne »Frygt og Bæven« og »Gjentagelsen«, der hver på sin måde har hans forhold til Regine som en meget væsentlig baggrund.

³ Thulstrup: »Breve og Aktstykker« I, side 104, 24 ff.

Hans overvejelser angående en eventuel genoptagelse af den brudte forlovelse fik en brat ende, for en meddelelse om Regines forlovelse med Schlegel nåede ham i Berlin sandsynligvis allerede i juli 1843. Denne meddelelse blev for Kierkegaard et hårdt slag. De to mest iøjnefaldende følger af meddelelsen blev, at han måtte give »Gjentagelsen« en anden slutning, end han oprindeligt havde tænkt, og at hans ophold i Berlin, der skulle have varet i 1½ år, kun blev på ½ år. Han måtte hjem. Han måtte tilbage til København. Der var ikke ro over ham i Berlin nu. Og den dag, der i Vor Frelsers kirke blev lyst til ægteskab for Fritz Schlegel og Regine Olsen, sad han selv i kirken.

I de to måneder, det endelige brud mellem dem på Regines anmodning var blevet udsat, »Bedragets to Maaneder«, havde Søren Kierkegaard selv stærkt og ofte opfordret hende til at forlove sig med og gifte sig med Schlegel. Og selv om det i øjeblikket rystede ham, nu da det var blevet en kendsgerning, så var det dog en lettelse for ham. Måske kunne det endog bevirke, at de nu kunne mødes og tale sammen som menneske med menneske. Han så det gerne. Men det var hende, der skulle tage initiativet til et sådant møde. Selv ville han ikke.

Han skriver: »Vil Gud lade hende faae den Idee, selv at forlange, at jeg skal tale med hende: saa vil jeg vove det. Glæde mig vil det, ja det er vist nok. Men kun i saa Fald tør jeg vove det. Forholdet vilde nu være fuldendt. Thi Ægteskabet er min Anstød. Et broderligt Forhold til hende vilde være mig en stor Glæde. Sæt hun har forstaaet sit Ægteskab som en Mulighed af et søsterligt Forhold til mig i hvem hun vel har seet en reen intellectuel Størrelse! Men vove Skridtet kan jeg ikke.« (Pap. X₅ A 149, 23 f.).

Det stod Kierkegaard klart, at han selv skulle forblive ugift. Gud havde en speciel opgave til ham. »I Sandhed, Religieusitetens, og særligen Christendommens Sag har vel Brug for et eenligt Menneske; men hvilken vidtløftig Historie med min Opdragelse, og hvor besynderligt dialektisk!« (Pap. X₅ A 149, 25).

Her mere end antyder Kierkegaard, at bruddet med Regine Olsen har et religiøst motiv, og i en følgende dagbogsoptegnelse, som han har givet overskriften »Opgjørelse« (Pap. X₅ A 150, 1 ff.), uddybes det: »Hendes Tanke har vist nok været denne. Han holder i Grunden af mig; han er forlovet med

mig; det maa være Galskab, et Tungvind der grændser til Galskab. Ergo sætter jeg Alt ind paa at sprænge. Fortræffeligt, qvindeligt aldeles sandt – at det var en religious Collision, det maatte nødvendigvis undgaae hende som slet ikke var religious udviklet, og allermindst til at ane den Art religious Collisioner.« Mon ikke vi her har et udtryk for det, Kierkegaard, da han talte om Regine som sin læremester, kaldte »en Qvindes elskelige Uforstand«?

Videre i Optegnelsen skriver Kierkegaard, at han især i de øjeblikke, hvor han øjnede muligheden af at realisere et ægteskab, har takket Gud for hende som en gave, men han måtte erkende, at hun var Guds straf over ham, men altid – både når han betragtede hende som gave og som straf – har han henført Regine til Gud.

Søren Kierkegaard havde sin Gethsemanekamp at gennemkæmpe. Han begærede Regine, men i lydighed mod Gud måtte han bede: ske ikke min, men din vilje! Og han slutter sin dagbogsoptegnelse »Opgjørelse« således: »Dog brydes maatte Forholdet, og grusom maatte jeg være for at hjælpe hende – see det er »Frygt og Bæven«. Saa frygteligt bliver Forholdet, at til sidst det Erotiske er som var det der ikke, fordi Rædselen fører Forholdet ind under andre Categorier. Jeg var i den Grad en Olding, at hun blev som et elsket Barn, ligegyldigt næsten af hvilket Kjønn. See det er »Frygt og Bæven«. Og paastaae tør jeg, at jeg har ønsket Ægteskabet inderligere end hun; det havde for mig (lig hine Dæmoner i Eventyret) betydet, i blot menneskelig Forstand, min Frelse. Ak, men jeg maatte ikke komme i Havn, jeg skulde bruges paa en anden Maade. Et gaadefuldt Ord af hende var det derfor, et Ord hun ikke forstod, men jeg desto bedre, da hun i sin Vaande engang sagde: Du kan dog ikke vide, om det ikke kunde være godt for Dig selv, at jeg fik Lov til at blive hos Dig. See det er »Frygt og Bæven«.

Sammenholder vi dagbogsoptegnelsen »Opgjørelse«, som »Mit Forhold til hende« munder ud i, med Kierkegaards brev til Boesen dateret 6. februar 1842 (citeret ovenfor), så hører vi det sagt så at sige af Søren Kierkegaards egen mund, at årsagen til, at han ikke kunne realisere ægteskabet og heller ikke kunne indgå et skinægteskab med Regine ikke er at finde i tungvindet, hans evt. ungdomsudskejelser eller i hans faders forbandelse af Gud og seksuelle brøde – ingen af disse tilsyneladende hindringer for ægteskabet var af en sådan beskaffenhed, at de ikke kunne være blevet ryddet af vejen ved

en fornuftig samtale mellem Regine Olsen og Søren Kierkegaard –, men årsagen er at finde i det etisk-religiøse gudsforhold, Kierkegaard følte sig bundet af. Han følte sig viet til Gud for at øve en gudgiven gerning, og denne gerning kunne ikke forenes med et jordisk ægteskab.

Denne forståelse af årsagen til bruddet er i overensstemmelse med Regine Olsens opfattelse gengivet af Hanne Mourier til Regine som referat af en samtale: »Kierkegaards bevæggrund til dette brud var opfattelsen af hans religiøse opgave; han kunne ikke bindes til nogen på jorden for ikke at standses i sit kald, han måtte ofre det bedste, han ejede, for at arbejde som Gud krævede det af ham; han ofrede sin kærlighed til dig for sin forfattervirksomhed.«⁴

På det tidspunkt, da forlovelsen blev hævet og »Enten-Elter« skrevet, betragtede Kierkegaard resignationen – det at forsage i lydighed mod Gud – som den højeste form for religiøsitet. Med ord hentet fra »Frygt og Bæven« kan det udtrykkes således: Søren Kierkegaard kunne høre ordren til Abraham og lyde den, men kontraordren kunne han ikke høre eller i hvert fald ikke tro. Han kunne ikke gøre »Uendelighedens Dobbeltbevægelse«, men måtte blive i resignationen. I en optegnelse skriver han: »Og han udstrakte sin Arm efter det og han greb det, men han kunde ikke beholde det; det tilbødes ham, men han kunde ikke besidde det ak og det var hans Øies Lyst og det var hans Hjertes Begjering. Og hans Sjæl var Fortvivlelsen nær; men han foretrak den større Smerte, at tabe det og opgive det for den mindre at besidde det med Urette; ell. rettere talet, thi saaledes vilde vi vel udtrykke os paa dette hellige Sted, han valgte den mindre Smerte at undvære det for den større at besidde det i Sjælens Ufred og det viste sig underligt, at det var til hans Bedste.« (Pap. III A 229).

Først i 1843 fik han mere lys over gudsforholdet og kunne skrive i sin dagbog den 17. maj: »Havde jeg haft Tro, da var jeg blevet hos Regine. Gud skee Lov og Tak det har jeg nu indseet.« (Pap. IV A 107).

Søren Kierkegaard var da nået frem til at indse: »Troen haaber derfor ogsaa for dette Liv, men vel at mærke i Kraft af det Absurde, ikke i Kraft af msklig Forstand, ellers er det kun Leve-Viisdom, ikke Tro.« (Pap. IV A 108).

Men før han bragte denne troens indsigt til handling, var det for sent. Regine Olsen havde da forlovet sig med Fritz Schlegel.

⁴ Meddelt som efterskrift i Hj. Helweg: »Søren Kierkegaard«, 1933, side 389.

GUDSFORHOLDET

Søren Kierkegaards gudsforhold kan indordnes i det hegelske skema: tesis, antitesis og syntesis – barnetroen, oprøret mod og forsoningen med Gud.

Den ortodoks-pietistiske kristendomsforståelse, Kierkegaard mødte i sit barndomshjem, prægede ham så dybt, at han kunne skrive i en dagbogsoptegnelse: »Menneskeligt talt har det dog aabenbart været min Ulykke, at jeg er saa strengt opdraget i Christendom.« Billedet af den forhånede og korsfæstede Kristus og opfattelsen af det seksuelle som synd var hovedmomenterne i faderens kristendom, som han bibragte sin søn. Sædeles oplysende herom er dagbogsoptegnelsen VI A 105, hvor Søren Kierkegaard direkte siger, at han af faderen tidligt fik bibragt den opfattelse, at kønsdriften i sig selv var synd.

Faderens kristendomssyn har Søren Kierkegaard overtaget med barnets lydige undergivenessig faderen, men om et personligt engageret forhold til kristendommen har der i hans ungdom ikke været tale. Det synes at fremgå klart af Gillelejeoptegnelsen 1. august 1835:

» Det, der egenlig mangler mig, er at komme paa det Rene med mig selv om, *hvad jeg skal gjøre*, ikke om hvad jeg skal erkjende, uden forsaa-vidt en Erkjenden maa gaee forud for enhver Handlen. Det kommer an paa at forstaae min Bestemmelse, at see, hvad Guddommen egenlig vil, at jeg skal gjøre; det gælder om at finde en Sandhed, som er Sandhed *for mig*, at finde *den Idee, for hvilken jeg vil leve og døe* Hvad nyttede det mig at kunne udvikle Christendommens Betydning, at kunne forklare mange enkelte Phænomener, naar den *for mig selv og mit Liv ikke* have nogen dybere Betydning? Det var det, der manglede mig, at føre et *fuldkommen menneskeligt Liv* og ikke blot et Erkjendelsens, saa jeg derved kommer til ikke at basere mine Tanke-Udviklinger paa – ja paa Noget, man kalder Objektivt, – Noget, som dog i ethvert Tilfælde ikke er mit eget, men Noget, som hænger sammen med min Existents dybeste Rod, hvorigjennem jeg saa at sige er indvoxet i det Guddommelige, hænger fast dermed, om saa hele Verden styrter sammen. *See det er det, jeg mangler*, og derhen stræber jeg. Saa være da Loddet kastet – jeg gaer over Rubicon! Vel fører denne Vei mig *til Kamp*; men jeg vil ikke forsage. Jeg vil ikke sørge over

den forbigangne Tid – thi hvortil Sorg? Med Kraft vil jeg arbejde mig frem og ikke spilde Tiden med at sørge ligesom den, der i en Hængesæk, først vilde beregne, hvor dybt han var sunken, uden at erindre, at han i den Tid, han anvender dertil, synker endnu dybere. Jeg vil ile frem paa den fundne Vei og tilraabe Enhver, som jeg møder: ikke som Loths Hustru at see dig tilbage, men huske paa, at det er en Bakke, vi stræber op af.« (Pap. I A 75).

Under Gillelejeopholdet sommeren 1835 kom det til at stå Søren Kierkegaard klart, at før noget andet måtte han lære sig selv at kende, og han tog de første skridt henimod antropologisk kontemplation for at finde frem til menneskets og dermed sin egen etiske og religiøse forpligtelse. Han forstod tillige, at han ikke vedblivende kunne leve på en kristendom på andenhånd, men at han måtte frem til et bevidst og personligt engageret forhold til Gud. Og den lige citerede dagbogsoptegnelse lader os forstå, at i gudsforholdet ser han den idé, for hvilken han kan leve og dø, den sandhed, som uforbeholdent og absolut indvier hans liv til det guddommelige – til Gud, så alt andet måtte ofres på gudsforholdets alter, om det krævedes. Han var villig til at bringe ofret ikke mindst fordi han i denne forståelse af gudsforholdet følte sig helt i overensstemmelse med sin fader og hans gudsforhold.

Nu – altså før hans kendskab til faderens forskellige forsyndelser, visse dagbogsoptegnelser synes dog at antyde, at han anede, at der var noget, og før hans egne såkaldte ungdomsudskejelser – synes kursen for hans liv at være lagt, en kurs, som, hvis den skulle holdes absolut, kunne bevirke forsagelse – ikke mindst af et jordisk ægteskab i almindelig forstand.

Søren Kierkegaard rejste hjem helt opsat på at bringe Gillelejebeslutningen ud i livet. Og så gik det helt anderledes. Istedet for at komme Gud nærmere, kom han ind i et oprør mod Gud.

Hvad skete der da? Den store jordrystelse indtraf, som han selv udtrykker det. Han kom ud for en oplevelse, der totalt ændrede hans syn på faderen og hjemmet. Han forstod, et en skyld måtte hvile på hele familien, en Guds straf måtte være over den. (Pap. II A 805).

Der er gode grunde⁵ til at mene, at den oplevelse, som Kierkegaard kalder

⁵ Se bl. a. Hans Ellekilde: »Studier over Kierkegaards Ungdomsliv« i »Danske Studier« (1916), P. A. Heiberg: »Et Segment af Søren Kierkegaards Udvikling 1835 1. Juni til 1838 19. Maj.« (1918), Walter Lowrie: »Kierkegaard« (1938). Se også J. Himmelstrup: »Den store Jordrystelse« (Kierkegaardiana IV 1962).

en jordrystelse, fandt sted ca. oktober 1835, og årsagen til den må have været et indblik i faderens forsyndelser – især på det seksuelle område, at sanseligheden, som han havde prædikeret så meget om og advaret så stærkt imod, havde ham i sin magt. Et synligt udtryk herfor var, at han havde besvangret sin tjenestepige få måneder efter sin kones død.

Det er muligt, at i »Jordrystelsen« også er indgået kendskabet til faderens forbandelse af Gud som 12årig vogterdreng på den jyske hede, men sandsynligt er, at faderen først har fortalt ham om denne forsyndelse under den fortrolige samtale fader og søn havde ved Sørenns 25års fødselsdag – den 5. maj 1838.

At der bag jordrystelse-begivenheden ligger indblik i seksuel brøde hos faderen, synes at fremgå af de to indirekte meddelelser, Kierkegaard har givet af oplevelsen: indskudsstykket »Salomos Drøm« i dagbogen »Skyldig? – Ikke Skyldig?« i »Stadier på Livets Vei« og beretningen om Antigone i »Det antike Tragiskes Reflex i det moderne Tragiske« i »Enten–Eller I«. Både David og Ødipus havde jo gjort sig skyldig i seksuel brøde.

I »Salomos Drøm« fortæller Kierkegaard, at Salomo under et besøg hos faderen får indblik i faderens virkelige situation: »Da besøgte Ynglingen engang sin kongelige Fader. I Natten vaagner han ved at høre Bevægelse, hvor Faderen sov. Rædsel griber ham, han frygter, det er en Nidding, der vil myrde David. Han lister sig nærmere – han seer David i Hjertets Sønderknuselse, han hører Fortvivlelsens Skrig fra den Angrendes Sjæl. Han ahnede, at den Helliges Fortrolighed med Gud, den Renes Oprigtighed for Herren ikke var Forklaringen, men at lønlig Skyld var den Hemmelighed, der forklarede Alt.«

I beretningen om Antigone fortæles, at Ødipus uden selv at vide det dræber sin fader og indgår ægteskab med sin moder og med hende får datteren Antigone. At der bag brugen af denne beretning for Kierkegaard ligger noget personligt – sandsynligvis indblik i faderens svaghed over for det seksuelle, fremgår af de to dagbogsoptegnelser Pap. III A 207 og Pap. IV A 114.

Tidligt har faderen bibragt Søren Kierkegaard den opfattelse af det seksuelle, at det var noget syndigt, som man stod sig ved at holde sig fra, og denne opfattelse har uden tvivl påvirket hans syn på kvinden som kvinde,

og den forklarer den ironi og direkte ringeagt, der kommer til orde rundt om i hans skrifter, når kvinden som kønsvæsen skildres eller omtales.

En tydelig ironi kommer til orde allerede i hans bladartikel »Ogsaa et For-svar for Qvindens høie Anlæg« i »Kjøbenhavns flyvende Post Interimsblad« Nr. 34 (17. Dec. 1834), og en forbløffende ringeagt for kvinden lægges for dagen i talerne ved gæstebudet i »In vino veritas«.

Nu, hvor sandheden om hans faders forhold til det seksuelle, til kvinden, stod klart for ham, var han rystet i sit inderste. Ikke blot følte han sig svig-tet – det, han var blevet vidne til, stod jo i grel modsætning til alt, hvad faderen fra hans tidligste ungdom, ja, allerede i hans barndom havde doceret for ham, men han skammede sig også over sin fader – jvf. indledningen til »Salomos Drøm«: »Er der nogen Sympathiens Qval, da er det at maatte skamme sig ved sin Fader, ved Den, man elsker høiest og skylder mest, at maatte nærme sig baglænds, med bortvendt Ansigt, for ikke at see hans Skjendsel.« (S. V. VI side 265).

I sit oprør mod faderen, men også mod Gud, som, syntes det ham, straffede også ham for faderens brøde, førtes Kierkegaard ud i »Glemselens Malstrøm«. I »Synspunktet« skriver han derom: »Jeg omtumledes i Livet, forsøgt i saare meget og næsten i det meest Forskjellige, desto værre ogsaa i Vildfarelser, ak, ogsaa ad Fortabelsens Vei« (S. V. XIII side 607). Men det blev hans erfaring, at borte fra Gud var fortvivlelsen en daglig gæst. Oprøret mod Gud og faderen hjalp ham ikke. »Gilleleje-beslutningen« rørte sig stadig i hans sind som en dom over hans nuværende situation, men også som en vejviser, der viste ham vejen tilbage både til Gud og til faderen. Dagbogsoptegnelsen fra 7. april 1839 siger noget afgørende om hans erfaring fra den tid, hvor han søgte at gøre sig fri af Gud – (Pap. II A 391).

Ved Søren Kierkegaards 25års fødselsdag aflagde faderen ham en gratula-tionsvisit. De havde i lang tid ikke været på talefod med hinanden. Uden tvivl har fader og søn ved denne lejlighed haft en fortrolig samtale – en samtale, som bl. a. havde til resultat, at Søren lovede sin gamle fader at flytte hjem igen. I 1837 havde Søren Kierkegaard p. gr. af de forskellige uoverens-stemmelser dem imellem forladt hjemmet på Nytorv og bosat sig i Løvstræde.

Kierkegaards tilbagevenden til barndomshjemmet betød et stort skridt frem mod den fulde forsoning med faderen og med Gud. Nogle dagbogsoptegnelser

fra den 9. og 10. juli 1838 vidner tydeligt herom – især optegnelsen: »Jeg vil arbejde paa at komme i et langt inderligere Forhold til Chrstd., thi hidtil har jeg paa en Maade staaende uden for den, kjæmpet for dens Sandhed; paa en reen udvortes Maade har jeg baaret Christi Kors saaledes som Simon fra Cyrene (Luc. 23, 26).« (Pap. II A 232).

Faderens død den 8. august 1838 gjorde et dybt indtryk på Søren Kierkegaard og bevirkede bl. a., at han atter følte sig forpligtet på faderens kristendomssyn – jvf. Pap. II A 761. Han havde erfaret »det Opbyggelige, der ligger i den Tanke, at mod Gud have vi altid Uret« jvf. den prædiken, hvormed »Enten–Eller« II slutter. Kierkegaard forstod »Christendommen vil være Alt«. »Den har aldrig fornægtet sin guddommelige Myndighed. Den kommer til os i ydmyg Ringhed for ikke at ængste os ved sin Herlighed; men den kommer tillige i himmelsk Herlighed som den, i hvis Navn ethvert Knæ skal bøje sig baade i Himlen og paa Jorden. Først da, naar den bliver dig Veien og Livet og Sandheden, først da bliver den Dig Alt, og enten maa den være Dig Alt eller Intet.« (Pap. II A 577).

Søren Kierkegaard havde truffet sit livsafgørende valg. Han havde absolut valgt det religiøse. Herom skriver han i »Synspunktet«: »Da jeg begyndte paa Enten–Eller (hvoraf in parenthesi sagt bogstaveligen kun har existeret omtrent een Pagina, nemlig et Par Diapsalmata, medens hele Bogen er blevet skrevet i 11 Maaneder og anden Deel først) var jeg potentialiter saa dybt paavirket af det Religieuse, som jeg overhovedet er blevet. Jeg var saa dybt rystet, at jeg fra Grunden forstod, at det umuligt kunde lykkes mig at træffe den beroligende, trygge Midte, i hvilken de fleste Mennesker have deres Liv: jeg maatte enten styrte mig i Fortvivlelse og Sandselighed, eller absolut vælge det Religieuse som det Eneste – enten Verden efter en Maalestok, der vilde være rædsom, eller Klosteret. At det var det Sidste jeg vilde og maatte vælge var afgjort i Grunden; den første Bevægelses Exentricitet var blot Udtrykket for den andens Intensitet, at jeg havde forstaaet mig selv i, hvor umuligt det vilde være mig at være religiøs saadan til en vis Grad. Her ligger Enten–Eller. Det var en digterisk Udtømmelse, som dog ikke gaaer videre end til det Ethiske. Personligt var jeg langt borte fra at ville kalde Tilværelsen beroli-

gende tilbage paa Ægteskabet, jeg der religiøst allerede var i Klosteret, hvilken Tanke er skjult i Pseudonymet: Victor-Eremita.« (S. V. XIII 561).

Søren Kierkegaard havde absolut valgt det religiøse. Derfor kunne han ikke gifte sig, men måtte give afkald på Regine Olsen. Han var for-lovet Gud. »Det hænder stundom, at et Barn endnu paa Vuggen forloves med Den, der engang skal blive hans Hustrue eller hendes Mand. Jeg var religiøst forstaaet, allerede tidligt som Barn for-lovet. Ak, jeg har dyrt betalt, at jeg engang misforstod mit Liv og glemte – at jeg var forlovet « (Pap. X₁ A 272). Men netop i kraft af sit gudsforhold kunne Søren Kierkegaard senere skrive til Regine: »Tak, at Du giftede Dig, men især at Du giftede Dig med Schlegel! (nemlig ham Du fra først af havde elsket!) Seer Du, Regine, i Evigheden tages ikke til Ægte; der vil baade Schlegel og jeg være glade ved at være sammen med Dig.«

Søren Kierkegaards enten-eller var: enten verden – eller klosteret. Han valgte klosteret, da han anså det for at være Guds vilje med ham.

Hermed er afhandlingen ført til ende, og det er godtgjort, at det religiøse, gudsforholdet, frem for noget andet har dominans som årsag til, at Søren Kierkegaards ægteskab med Regine Olsen ikke kunne realiseres. Det religiøse havde så at sige prædestineret Kierkegaard til at leve sit menneskeliv som ugift. De hårde og uforsonlige ord mod kvinden og det ægteskabelige samliv, som han lader komme til udtryk i hans sidste tids dagbogsoptegnelser og i »Øieblikket«, kan ses som en konsekvens heraf.

Det kan ikke nægtes, at de angreb mod ægteskabet, Søren Kierkegaard lader komme til udtryk i »Øieblikket« – angreb, der fra én side set er konsekvente, men nøgtern betragtet må forekomme afsindige – stiller os over for endda meget store vanskeligheder med hensyn til forståelse af Søren Kierkegaard, ikke mindst når man erindrer sig dagbogsoptegnelsen: »Havde jeg haft Tro, da var jeg blevet hos Regine.« (Pap. IV S 107). Angrebene i »Øieblikket« synes at være et meget kraftigt dementi af rigtigheden heraf. Hvis Kierkegaard da ikke med sin optegnelse mener: Havde jeg haft tro på, at Gud kunne have givet os begge styrke til at leve et platonisk ægteskab, var jeg blevet hos Regine. Der er udtalelser, der viser, at sådanne tanker i hvert tilfælde på et vist tidspunkt har været aktuelle for ham – jvf. det tidligere

anførte om et broder-søster-forhold mellem dem, og hertil kan føjes fra »Skyldig? – Ikke Skyldig?« ordene: »Blot nu ikke det Uskjønne, der ad denne Vei kan hænde, indtræder, at jeg bliver Religionslærer istedenfor Elskede, at jeg bliver Selvhersker istedenfor hendes Elskede, at jeg bliver hende overlegen og faaer tilintetgjort det Erotiske, at jeg barbarisk slaaer en Streg over hendes qvindelige Elskelighed, og hævder mig selv. At det maatte lykkes mig at løfte hende eller rettere at hun selv maatte svinge sig over i den religieuse Frihed, hvor hun vil føle Aandens Magt og føle sig religieust sikkert og sikker, saa gaaer det vel. I aandelig Henseende vil jeg altid kunne være noget for hende.« (S. V. VI 239).

Det håb var ham ikke fremmed, at deres forhold kunne forvandles fra et erotisk til et religiøst forhold. I »Skrivelse til Læseren« i »Stadierne« lader han Frater Taciturnus sige: »Antages Kjærligheden at have lykkeligt gennemgaaet den uendelige Reflexion, saa er den noget Andet, saa er den religieus; strandeder den underveis, saa strandeder den paa det Religieuse.« (S. V. VI 435). Det var jo netop det deres eget forhold gjorde – strandede på det religiøse. Selv mente Kierkegaard sig så stærkt forankret i og forpligtet af sit gudsforhold, at han kunne have gennemført et platonisk ægteskab, men hvad Regine angik, følte han sig mindre sikker. Med henblik på Regine siges det: »Men Resignation, uendelig Resignation, Aands Forhold absolut Aands Forhold til Aand, er der ikke Tanke om. . . . Hun elsker et Menneske høiere end hun elsker Gud, hun sværger ved Gud, og dog er hun i religieus Henseende kun romantisk i den lille Tabel, og valore intrinseco i religieus Henseende kun en slet Daler.« (S. V. VI 250).

I den grad følte Søren Kierkegaard, at Gud havde første prioritet i hans liv, at han kunne skrive: »Min Forlovelse med hende og Bruddet er egentlig mit Guds-Forhold, er om jeg saa tør sige, gudeligt min Forlovelse med Gud« (Pap. X₅ A 21), og derfor måtte han, da han stod over for sit livs afgørende enten-eller træffe det valg, hvortil spiren allerede var lagt under opholdet i Gilleleje sommeren 1835 – vælge »Klosteret«. Kun derved kunne han blive en sand kristen og blive det redskab i Guds hånd, han skulle være. Dette understreger Søren Kierkegaard, når han skriver, at kun den, der forstår, hvad virkelig forsagelse er, kan løse hans gåde.